

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

LIBRA

ЗБІРКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ
ЦЕНТРУ АНТИКОЗНАВСТВА ТА МЕДИЄВІСТИКИ

Випуск VI

до 40-річчя науково-педагогічної діяльності

І. В. Немченко

Одеса
ОНУ
2022

УДК 94(100)“-04/17”(08)
L53

Рецензенти:

С. Б. Сорочан – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

В. М. Хмарський – доктор історичних наук, професор кафедри історії України Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Наукові редактори **О. М. Луговий та В. В. Чепіженко**

Рекомендовано до друку Вченою радою
факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол №1 від 9.09.2022

L53 **Libra**: збірка наукових праць Центру антикознавства та медієвістики ОНУ імені І. І. Мечникова / під ред. О. М. Лугового та В. В. Чепіженка. Вип. VI. – Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. 2022. – 172 с.
ISBN 978-617-689-545-9

У шостому випуску збірки «Libra» представлено результати наукових досліджень співробітників та друзів Центру антикознавства та медієвістики, Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, присвячені різним аспектам історії Європи від античності до раннього модерного часу.

УДК 94(100)“-04/17”(08)

ISBN 978-617-689-545-9

© Центр антикознавства та
медієвістики ОНУ імені І.І. Мечникова

О. А. Довгополова

**МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ВИБІР ІСТОРИКА ТА
ФІЛОСОФСЬКО-ІСТОРИЧНІ УСТАНОВКИ
(ТЕОРЕТИЧНІ ПОШУКИ
П. М. БІЦИЛЛІ ТА Л. П. КАРСАВІНА)**

Трюїзмом філософсько-історичних досліджень другої половини ХХ ст. (з моменту оформлення нарративістської концепції Гейдена Вайта) стало твердження про те, що будь-яка історична розвідка за змістом є і філософсько-історичною. Конструктивістська природа історичного знання робить неможливим не тільки вимогу писати історію «як воно було», але і будь-яку спробу відмежуватися від серйозного філософського осмислення професійних зусиль історика. Об'єктивність наукового пошуку не суперечить наявності певної філософської установки, що задає спосіб відбору та інтерпретації історичного матеріалу. Після появи праць Артура Данто вже не годиться ставити історика за провинку його філософсько-історичну позицію як прояв суб'єктивізму. Проте, не будемо переказувати твердження класика аналітичної філософії історії, вони є достатньо відомими.

Предметом нашого інтересу в даному тексті стала можливість співвіднесення філософсько-історичної позиції дослідника з обраною ним методологічною моделлю. Методологія історичного дослідження базується на розумінні автором природи історичного знання. Запропонована читачеві дослідницька розвідка здійснена на матеріалах теоретичного спадку П. М. Біцилли та Л. П. Карсавіна. Звернення до даного матеріалу продиктоване, зокрема, тим, що з огляду на гостроту історичного моменту, який переживають теоретики, вони зосереджують свою увагу навіть не на загальному сюжеті (emplotment) історичного процесу, а на метафізичних підґрунтях історичного буття людини. Саме ця зосередженість на метафізиці історичного буття змушує ретельно розробляти дослідницький інструментарій, що відповідає природі досліджуваного предмету. Інструмент визначається не просто зручністю розгляду предмету з даного ракурсу, але баченням способу відношення дослідника як учасника історичного

процесу з трансцендентними основами даного способу саморозгортання світу.

Звернення до спадку П. М. Біцилли та Л. П. Карсавіна в даному контексті цікаве тим, що обидва теоретики лишили по собі серйозний слід в історії європейської історичної науки та одночасно можуть бути розглянуті у філософській перспективі. При цьому П. М. Біцилли традиційно розглядається в першу чергу як «чистий» історик, який сприймає філософію, як дещо, що має бути виведене за рамки історичного дослідження. Другий дуже часто сприймається в двох своїх іпостасях (історика та філософа) ізольовано, ніби Карсавін-історик та Карсавін-філософ – дві різні особи. Автору цих рядків вбачається, що аналіз співвідношення філософсько-історичної та методологічної позицій теоретиків може створити той додатковий ракурс бачення їх досліджень, який не можна споглядати з конкретно-дисциплінарної позиції.

Обидва теоретики формувалися в схожих методологічних установах, проводили дослідження в одному напрямку, навіть реалізували схожий екзистенціальний жест, включившись в еміграції в розробку засад національних історій в країнах, що прийняли їх (Болгарія та Литва). Наскільки вражає методологічна близькість двох теоретиків, настільки ж спантеличує абсолютне неприйняття ними філософсько-історичної позиції один одного. Здається продуктивним звернення до більш широкого горизонту бачення природи історичного знання, щоб віднайти підґрунтя цієї дивної теоретичної гри двох авторів.

Окремо слід обумовити рішення розглядати філософсько-історичні установки П. М. Біцилли, який в «Нарисах теорії історичної науки»¹ достатньо критично висловився проти філософії історії загалом та визнав її пережитком минулого. Нагадаю процитовану не одним біциллиєзнавцем фразу про те, що Клію стала суворою та не припускає метафізичних роздумів в історичному дослідженні. Іронічна невблаганність погляду Біцилли на філософію історії,

¹ Біцилли П.М. Очерки теории исторической науки. Прага: Пламя, 1925.

здавалося, виключає можливість включення його висновків до загалу філософсько-історичної теорії. Проте дослідження спадку Біцилли в філософському контексті вже здійснювалися. Достатньо згадати роботи болгарського філософа Красимира Делчева². Простий погляд на перелік спецкурсів, що їх читав П. М. Біцилли в Софійському університеті, дає можливість впевнитися, що історик не був далеким від філософсько-історичної проблематики. Окрім того, він брав активну участь в засіданнях Філософського товариства, і не лише у якості слухача, але і як доповідач. П. М. Біцилли – автор, здатний поставити свого читача за командою «рівняйсь», коли здається, що питання недоречні. Імовірно, тільки це дотепер визначає невисокий рівень уваги до спадку П. М. Біцилли саме з погляду філософії історії.

Хочеться також і проговорити про значимість історичних робіт Л. П. Карсавіна, які для істориків філософії дещо губляться на фоні його відомих філософських розшуків. Автор цих рядків цілком впевнена, що поза контекстом професіоналізму Л. П. Карсавіна як історика ми нездатні на рівні оцінити його філософський потенціал.

Професійні настанови П. М. Біцилли та Л. П. Карсавіна склалися в контексті декількох потужних інтелектуальних течій кінця XIX – початку XX ст. Загальним теоретичним підґрунтям їх професіонального підходу в історії стали дослідження французької історичної Школи Хартій (*École des Chartes*), а також російська історична школа, заснована Іваном Гревсом. Л. П. Карсавін та О. А. Добіаш-Рождественская були безпосередніми учнями Гревса, на П. М. Біцилли Гревс також справив неймовірний вплив, дослідники були пов'язані процесами захисту дисертацій та взаємного рецензування.

П. М. Біцилли та Л. П. Карсавін створили особливий напрямок історичної антропології (дозволю собі це дещо анахронічне визначення, так як праці даних авторів вписуються в загальнотеоретичні рамки цього напрямку, хоча він і виник

² Делчев К. Мирогледът на Бицили // Петър Бицили. Малки творби. София: Университетско издателство «Св. Климент Орхидски», 2003. С. 33-35.

пізніше), заснований на впевненості в тому, що дух середньовіччя найкраще відкриває себе в тому образі світу, що його створює «середня людина» епохи. Виховані в руслі позитивістської історичної науки, історики використовують техніку позитивістської акрибії, що її випрацювали Школа Хартій, Ланглуа, Сеньобос та їх послідовники, для вивчення тих проблем, які позитивістській науці здавалися несуттєвими. Саме те, що колись відкидалося як недостовірне та нав'язне «забобонами», підпадає акрибічному аналізу П. М. Біцилли та Л. П. Карсавіна. Картини світу середньовічної людини, міфологізовані та символічні інтерпретації світу стають предметом ретельного аналізу, заснованого на позитивістських техніках. Варто додати, що І. М. Гревс на розшуки молодого покоління істориків дивився з подивом, сприймаючи запропоновані ними підходи щонайменше дивними.

Для вивчення методологічних позицій П. М. Біцилли та Л. П. Карсавіна необхідно не забувати про значимість для обох мислителів філософських побудов А. Бергсона, неокантіанського розуміння природи історичного знання, а також загальну направленість на з'ясування справжньої ролі людського зусилля в історії (всупереч популярним на той момент теоретичним напрямкам, що орієнтувалися на ствердження першості надособистісних структур – класів, націй тощо). Для обох мислителів актуальне подолання політичної та героїчної історії XIX ст., опозиція до марксистської аргументації, що розповсюджується під час їх життя, а також загальне несприйняття просвітницької ідеї Прогресу. Для обох істориків одним з центральних понять стає поняття індивідуальності.

Позитивістська акрибія, бергсоніанство, неокантіанство, опозиція Прогресу та будь-яким теоретичним побудовам, що зображають історію надособистісних структур – ось ті теоретичні установки, що поєднують П. М. Біцилли та Л. П. Карсавіна. Позитивізм присутній тут як техніка, а пошук об'єктів вивчення здійснюється за допомогою філософських установок. Обидва історики здійснили революційний прорив до феномену «середньої людини» середніх віків. Кожен описав його власним чином, але обидва пройшли достатньо схожий

дослідницький шлях. Обидва історики прийшли до висновку щодо значущості вивчення не лише «історичної правди», але і того способу інтерпретації світу, що формується в ту чи іншу епоху. Поза-раціональність та здатність до фантазувань сприймається ними не як прикре непорозуміння, яке необхідно виявити та виключити з дослідження як прояв необ'єктивності. Це фундаментальна характеристика людини – пояснювати світ нераціонально. А тому, зрозуміти віддалену від нас епоху ми зможемо лише прийнявши систему уявлень, що їх поділяє критична більшість її (епохи) представників. Саме в такій оптиці формується інтерес П. М. Біциллі та Л. П. Карсавіна до проблеми «середньої людини» епохи – один з найбільш цікавих вузлів в теоретизуванні обох істориків.

«Середня людина» епохи – це носій раціонально-ірраціональної системи уявлень, що формує його проєкт життя, заставляє чинити так чи інакше. Обидва історики виходять з розуміння того, що ідеї геніїв не сприймаються більшістю їх сучасників, свідомість звичайної людини епохи трансформує новації певним ірраціональним чином, відкриваючи світу далекі від «оригіналу» конструкти. Але П. М. Біциллі та Л. П. Карсавін підійшли до рішення проблеми «середньої людини» з принципово різних позицій.

Окресливши для себе принципово новий об'єкт дослідження, історик має відповісти на запитання – чи є можливим його об'єктивний аналіз? Саме ґрунтуючись на розумінні принципової відмінності картини світу людини іншої історичної епохи, П. М. Біциллі та Л. П. Карсавін роблять висновок про значимість дослідження цих картин світу. Але якщо вона принципово відмінна, як ми можемо бути певні, що наші висновки взагалі мають сенс і не є результатом нашої уяви? Це виводить теоретиків на найбільш значиме та філософськи навантажене запитання – питання про природу історичного знання. Як взагалі є можливим знання про минуле?

В пошуках відповіді на це запитання можна піти двома шляхами. Перший – покладається на впевненість в спільній та незмінній природі людини. Людина іншої епохи мислить інакше, але це не субстанціальні, а акцидентні відмінності. А тому, застосовуючи випрацювані техніки аналізу джерел,

відділяючи акциденції від субстанцій, ми можемо зрозуміти внутрішній світ іншої людини, навіть якщо нас відділяють декілька століть. Цим шляхом йде Л. П. Карсавін.

Другий шлях засновується на впевненості в тому, що історичні епохи відрізняються одна від іншої принципово. Всі спроби «відчути» і інтуїтивно пізнати (завдяки єдиній людській природі) внутрішній світ людини іншої епохи приречені на провал. Суть історичного знання – у фіксації неможливості передбачити хід історії, зосередженості на неочікуваних поворотах історії. Це свого роду феноменологічний шлях історичного пізнання. Цим шляхом йде П. М. Біциллі.

Бачення природи історичного знання невід’ємне від розуміння природи буття людини в історії. З’ясовуючи спосіб інтерпретації П. М. Біциллі та Л. П. Карсавіним питання про буття людини в історії, ми віднаходимо витоки відмінностей їх філософсько-історичної позиції і з’ясовуємо граничні основи їх методологічних поглядів.

Філософсько-історична позиція Л. П. Карсавіна відображена в таких працях, як «Філософія історії», видана в 1923 р. в Берліні³, і «Про час», що була написана незадовго до арешту автора і опублікована лише в 2002 р.⁴ Аналіз цього тексту під назвою «До метафізики всечасовості» можна бачити у виданні С. Хоружего⁵. Центральною ідеєю філософії історії для Л. П. Карсавіна стає ідея індивідуальності як опозиції телеологічної ідеї Прогресу. Для мислителя важливо показати, що сенс історії твориться не «наприкінці часів», а в кожному конкретний момент часу. До просвітницької схеми Прогресу на початку ХХ ст. висуваються претензії морального штибу – численні покоління людей у цій схемі виявляються всього лише «будівельним матеріалом» для майбутнього царства сенсу.

³ Карсавин Л. П. *Философия истории*. Москва: АСТ, 2007. 510 с.

⁴ Карсавин Л. П. *О времени* // Архив Л. П. Карсавина. Вып. I: Семейная корреспонденция. Неопубликованные труды, составление, предисловие / Комментарий П. И. Ивинского. Вильнюс: Vilniaus universiteto leidykla, 2002.

⁵ Хоружий С. С. *Карсавин и время* // Контексты Льва Карсавина. Вильнюс, 2004.

Карсавін заперечує телеологію, надаючи сенс кожній конкретній миті в історії. Рішення проблеми теоретик віднаходить в розробці моделі взаємовідношення Особистості та Абсолюту.

Індивідуальність опиняється в центрі уваги Карсавіна як в історичних, так і у філософських роботах. Коли ми шукаємо місце та роль індивідуальності в історичному процесі, обґрунтувати центральну роль індивідуальності доволі складно. Як уникнути визначення індивідуальності як чогось другорядного? Перед Абсолютом індивідуальність неминуче постає як тінь та відображення. Як довести, що індивід є не тільки знаряддям Абсолютного Духу, але самостійною творчою сутністю?

Створена Карсавіним модель перекликається з неоплатонічними побудовами. На показові аналогії між карсавінською філософією та неоплатонічними схемами історичного часу увагу автора цих рядків звернув А. А. Каменських⁶. Тут ми дозволимо собі визначити загальний напрямок думки філософа, який розкриває сенс його розуміння природи історичного знання. Карсавін зображає не стрілу часу, а коло з гранично великим радіусом. Кожна точка цього кола співвідноситься напряму з центром. Таким чином, через зв'язок з Абсолютом будь-який момент історії є сакральним. З сусідньою точкою дана точка співвідноситься також не безпосередньо, але через Абсолют. Причинно-наслідкові зв'язки в історії є проблематичними – характер взаємодії між різними моментами історії не залежать від того, наскільки далеко вони розташовані один від одного, адже зв'язок між ними проходить через центр, тобто відстань між будь-якими двома моментами в історії є однаковими (визнаючи складність концепції Л. П. Карсавіна, ми тут свідомо акцентуємо ті моменти, які дозволяють найбільш детально розглянути різницю в позиціях двох дослідників, спадок яких вивчається).

А. А. Каменських аналізує моменти перетину теорії

⁶ Каменских А. А. Топология темпральности в позднем платонизме: Ямвлих, Прокл, Дамаский // Эсхатос-II: философия истории в контексте идеи предела. Одесса, 2012. С. 41–56.

Л. П. Карсавіна з неоплатонічними побудовами⁷. Дозволю собі просто переказати основні моменти цих перетинів, необхідні для розкриття нашої теми – залежності методологічних установок історика від його філософсько-історичної позиції. Достатньо чіткі аналогії карсавінським схемам прослідковуються в текстах Ямвліха про співвідношення режимів темпоральності. Час рухається з минулого в майбутнє через точку теперішнього, як рухається мотузка через блок. В точці теперішнього поєднується ноуменальний та феноменальний час. У Прокла знаходимо метафору кола, що її використовує Л. П. Карсавін. Дамаський продовжує античну традицію опису часу як дискретного, не суцільного, але доповнює її вченням про часові кванти як елементарні, змістовно наповнені одиниці часової діяльності. Це принципово важливо для Л. П. Карсавіна – час не лише складається в єдину лінію, де кожен наступний момент є наслідком попереднього. Кожен момент існує і окремо від інших, і пов'язаний напряму з центром часового кола, в котрому знаходиться Абсолют.

Аналіз текстів Л. П. Карсавіна і неоплатоніків змушує А. А. Каменських виокремити особливу форму темпоральної топології, яка віднаходиться не лише в працях згаданих мислителів, але й, скажімо, ренесансних неоплатоніків. Увага Л. П. Карсавіна до спадку Джордано Бруно дозволяє припустити, що російський мислитель сприйняв цю традицію саме від Джордано Бруно або Ніколи Кузанського. Для нашої мети встановлення джерела думки Л. П. Карсавіна не є принциповим. Звернення до змісту неоплатонічних теорій часу зумовлене в нашому випадку бажанням зрозуміло проілюструвати особливості думки Л. П. Карсавіна.

Значимість та самоцінність кожної миті в історії пояснюється тут дискретністю часу, відсутністю причинно-наслідкової прямолінійності, а також втіленням в кожному моменті історії того сенсу, що надходить з Центру. Перекладаючи мовою методології історичного дослідження, ми отримуємо наступну відповідь на запитання щодо можливості дістатися внутрішнього світу людини іншої епохи: завдяки

⁷ Там само.

наявності зв'язку між кожним моментом історії та центром і зв'язку кожного моменту історії з іншим моментом через центр ми здатні зрозуміти внутрішній світ іншої людини – в кожному унікальному моменті історії світиться відображення єдиного сенсу. Аналізуючи теорію Л. П. Карсавіна в цілому, не тільки його історичні роботи, ми віднаходимо в екзистенціальному жесті мислителя готовність максимально відмовитися від себе заради вищого призначення, максимально ствердити унікальність свого існування завдяки очищенню шляху для світла цього єдиного сенсу.

Звернемося тепер до теоретичного спадку П. М. Біцилли з метою з'ясувати його філософсько-історичні установки. Основною працею, з якої ми можемо виокремити філософсько-історичну позицію історика, є «Нариси теорії історичної науки», видані у Празі в 1925 р.⁸ В 2012 р. робота була перевидана петербурзьким виданням Ахіота. Відштовхуючись від висновків цієї праці, ми маємо змогу виокремити філософсько-історичні висновки інших текстів П. М. Біцилли.

Відповідно до висновків П. М. Біцилли, історичне знання є результатом аналітичної активності теоретика, котра не має ніякого відношення до будь-якого з різновидів «емпатії», відчуття тощо. «Нариси теорії історичної науки» демонструють впевненість автора в фундаментальній відмінності минулого від теперішнього – умовою професійного історичного дослідження П. М. Біцилли вбачає очищення думки дослідника від уявлень про спільність людської природи та телеологічних установок в розумінні історії. «Нариси теорії історичної науки» просякнуті думкою про те, що історична свідомість зароджується у мить усвідомлення непереможної відмінності минулого, а історичне дослідження – в момент визнання неспроможності зробити висновок про поведінку людини минулого на основі самоаналізу. Історику знання про минуле дається у вигляді хаотичного нагромадження фактів, які він має впорядкувати під час дослідження. Характер дослідження визначає відбір джерел, а також вимагає професійного акрибічного підходу, що

⁸ Біцилли П.М. Очерки теории исторической науки. Прага: Пламя, 1925.

виключає суб'єктивізм і включення установок, які напряму не походять з джерел.

Для П. М. Біцилли будь-який варіант телеологічної аргументації є беззаперечною ознакою непрофесіоналізму. Тлумачення джерел на підґрунті уявлень про «певний» хід історії для П. М. Біцилли є абсолютно неприйнятним. Саме включення телеологічних схем до історичних творів і є для автора «Нарисів...» джерелом його зневажливої критики на адресу філософії історії. Історик відкидає не філософію історії в цілому, але «надлюдську» телеологічну теорію, як просвітницького, так і марксистського штибу. П. М. Біцилли певен того, що телеологічна філософія історії вичерпала свій потенціал.

Описувати історію, користуючись категорією законів (подібних до законів природи), неможливо. Історія – не регулярний процес, це трагедія. Жорстка казуальність історії ілюзорна. Все має свою причину, але неможливо довести, що саме цей наслідок породжено саме цією і тільки цією причиною. Розглядаючи причини народження Ренесансу, П. М. Біцилли звертає увагу на те, що в попередніх Ренесансу подіях немає нічого, що доводило б необхідність появи саме таких, а не якихось інших культурних форм. В появі нового в історії неминуче зберігається якась таємниця, що розкриває для нас творчий характер історичної діяльності та свободу акторів історичного процесу. Це стає очевидним, коли ми робимо предметом свого дослідження неочікувані повороти та появи принципового нового в історії. Впевненість в необхідності осягнути регулярності історичного процесу та закони історії закриває від історика можливість такого бачення – ця впевненість змушує його відкинути те, що вибивається за межі регулярності (а саме це і є найбільш значущим), і прислужливо надати матеріал для узагальнень.

Зафіксуємо момент перетину теоретичних позицій Л. П. Карсавіна та П. М. Біцилли. Обидва мислителі наполягають на необхідності відмовитися від прямолінійної причинно-наслідкової інтерпретації ходу історії, наполягають на унікальності кожного історичного моменту і неможливості зрозуміти сенс подій в минулому, виходячи із власної позиції в

історії, відмовляють в історичному професіоналізмі теоретикам, які використовують телеологічні уявлення в якості аргументів, скептично ставляться до ідеї Прогресу, фіксують увагу на «квантах» часу на протигагу уявленням про історичний час як «річку». Далі починаються відмінності в теоретичних позиціях, які обумовили гостру полеміку про природу історичного знання, зафіксовану, зокрема, на сторінках «Нарисів теорії історичної науки».

Якщо карсавінська теоретична позиція уявляється найбільш випукло у співставленні з неоплатонічними теоріями різних епох, то установки П. М. Біцилли є продуктивним окреслювати в контексті значимих напрямів філософії історії другої половини ХХ ст. і початку ХХІ ст. Конструктивістська природа історичного знання, описана в «Нарисах...», в ХХ ст. стає мейнстрімом в теорії історії. «Аналітична філософія історії» Артура Данто, яка надає аналіз історичного знання як продукту аналітичної активності теоретика, стає необхідною ланкою професійного інструментарію сучасного історика. Поява дослідницького напрямку, запущеного Рейнгардом Козеллеком, пов'язує історичну свідомість саме з усвідомленням непереборного бар'єру між теперішнім моментом і минулим. Філософія історії другої половини ХХ ст. багато в чому базується на метафорі минулого як «чужої країни». Один з неймовірно важливих текстів цієї традиції належить перу Девіда Лауренталя і так і називається «Минуле – чужа країна». Згадка провідних філософсько-історичних теорій ХХ ст. покликана не бажанням «осучаснити» П. М. Біцилли і вказати на його актуальність, але має більш чітко окреслити для сучасного читача напрям думки автора «Нарисів теорії історичної науки». Фіксація смислових перетинів висновків П. М. Біцилли з філософією історії ХХ ст. дає можливість означити очевидність філософсько-історичного змісту в працях історика.

Повернемося до філософсько-історичної суперечки між П. М. Біцилли та Л. П. Карсавіним, зафіксованої, нагадаємо, в додатках до «Нарисів теорії історичної науки». Додаток цей був написаний вже по завершенню підготовки основного тексту «Нарисів...», як реакція на «Філософію історії» Л. П. Карсавіна, що тільки но вийшла в світ. Незбіжність філософсько-

історичних позицій виявилось настільки значним та категоричним, що П. М. Біциллі вирішив доєднати вже до готового тексту додатковий нарис про філософію історії. Моментом граничної незгоди з Л. П. Карсавіним стала для П. М. Біциллі впевненість в трагічному характері історичного процесу. Обидва мислителі відстоюють цінність творчості та індивідуального моменту в історії. Проте П. М. Біциллі певен того, що циклічна модель Л. П. Карсавіна вбиває випадковість. Значущість кожної індивідуальної точки кола разом з тим задає цій точці це і ніяке інше місце. Ця точка не може бути нічим іншим, ніж те, чим вона вже є. Для П. М. Біциллі суть історичного пізнання – у віднаходженні ексцентричності. В описі Л. П. Карсавіна кожен індивідуальний та унікальний момент парадоксальним (і разом з тим природнім) чином опиняється жорстко вписаним в це і тільки це місце. Ось цей Гегель може з'явитися тільки в цей момент і створити тільки цю теорію, так як загальна організованість кола навколо Абсолюту не припускає ексцентричності. Для П. М. Біциллі ж сенс історії саме в ексцентричності. Так, ексцентричним є Христос. Він не вписаний в жоден з порядків, сенс події Христа як раз в неможливості описати її рівно-віддаленість від чогось іншого. Хотілося б з огляду на це нагадати теоретичні роздуми Дж. Агамбена – те, що П. М. Біциллі проговорює однією фразою, сучасному читачеві стає більш зрозумілим при зверненні до аналізу послань апостола Павла у Агамбена. Історія несиметрична і не детермінована ніякими законами, схожими на природні. І для неї не є можливим окреслити певну геометричну траєкторію, як би не тлумачився кожен її момент в його співвідношенні з Абсолютом.

Беручи до уваги близькість методологічних установок двох істориків, недивною є поява твердження П. М. Біциллі про те, що Карсавін-історик ненавидить позицію Карсавіна-філософа. З погляду П. М. Біциллі, Л. П. Карсавін елімінує найпродуктивнішу частину теорії А. Бергсона – вчення про творчу природу часу. Творчість містить в собі гадку про випадковість. Заперечуючи випадковість філософія історії виявляється мертвонародженою, вбиває історію.

Спроба досягнути історію через зв'язок з Абсолютом для

П. М. Біциллі – нездійсненне та пусте завдання. Ми не можемо трактувати події *sub specie aeternitatis*, Клію цього більше не дозволяє. Взаємовідносини з Абсолютом необхідно вивести зі сфери теоретичних напрацювань. Наша поведінка як історичних істот обумовлена комплексом причин, що лежать власне в сфері історичного буття, яка в свою чергу достатньо незалежна від сфери трансцендентного. Згідно думки П. М. Біциллі, для з'ясування природи історичного буття необхідно утриматися від пошуку взаємозв'язків з трансцендентним, дистилювати власне «цьогобічні» механізми розвитку людського суспільства.

Спосіб проникнення до внутрішнього світу людини іншої історичної епохи П. М. Біциллі розробляє, засновуючись на ідеї особливої творчої інтуїції. Це, за сенсом, феноменологічне дослідження, яке має на увазі ретельний аналіз конкретних індивідуальних проявів об'єкта, що вивчається, в їх співвіднесенні з такими ж індивідуальними проявами його сучасників. В процесі вивчення історичних джерел важливим є спосіб аргументації, пояснення, значуще віднайдення деталей, що вибиваються з «канону» (на цьому й засноване біциллієве дослідження хроніки Салімбене⁹ та оформлення теорії «середньої людини»). З'ясування подібних деталей дозволяє нам вийти за рамки наших наперед-розумінь та первісних припущень, звільнитися від влади гіпостазованих понять і зосередитися на індивідуальній творчій активності людини. Для П. М. Біциллі важливим є занурення саме у вивчення «середньої» людини, не генія, інколи менш освіченої та рафінованої, ніж її сучасники. Це дозволяє не сприймати правила гри як дійсність.

В чому ж суть цього особливого варіанту творчої інтуїції, що його описує П. М. Біциллі? Ретельний аналіз феноменологічного прояву активності людини іншої епохи створює умови для можливості «вставити себе» в ситуацію іншої людини. Думка П. М. Біциллі тут особливо близько підходить до опису тієї форми історичного пізнання, котра віднаходить своє остаточне вираження в теорії «піднесеного

⁹ Біциллі П.М. Салімбене: Очерки итальянской жизни XIII в. Одесса, 1916.

історичного досвіду» Ф. Р. Анкерсмита. Коли Анкерсміт посилається на описаний Й. Гейзінгою досвід «зазирання» в минуле, ніби через певний просвіт в хмарах, ми бачимо хід думок, практично аналогічний біциллієвому.

Творчість П. М. Біциллі та Л. П. Карсавіна виявляється гранично продуктивним матеріалом для аналізу проблеми залежності методології історичного дослідження від філософсько-історичних установок дослідника.

ЗМІСТ

Від редактора	3
<i>Голубович І. В.</i> Середньовічна автобіографія: від «недоречного відступу» до «біографічного повороту» в сучасній гуманітаристиці (казус П. М. Біцилли).....	7
<i>Довгополова О. А.</i> Методологічний вибір історика та філософсько-історичні установки (теоретичні пошуки П. М. Біцилли та Л. П. Карсавіна).....	27
<i>Ярош О. А.</i> Аналіз теорій «харизми» Макса Вебера та Едварда Шилза.....	41
<i>Ізбаши-Гоцкан Т. О.</i> Політична ситуація в грецькому полісі за даними монетної типології (на прикладі Гераклеї Понтійської)	66
<i>Луговий О. М.</i> Держава та система освіти у Візантії.....	74
<i>Кузьмін Є.</i> Язичницькі боги в «Книзі ангела Разієля».....	92
<i>Налівайко А. О.</i> Взаємовідносини між церквою та королівською владою в Англії кінця XI - поч. XII ст. у висвітленні проф. Л. М. Беркута.....	100
<i>Чепіженко В. В.</i> «Політична мова» в стратегіях репрезентації влади Річарда II Плантагента	107
<i>Лобачова Т. О.</i> Населення Тоскани XV століття у висвітленні Девіда Герлігі	124
<i>Стасюк О. В.</i> Примус до шлюбу у реєстрах Апостольського Пенітенціарію (1431-1503).....	133
<i>Прохорова А. Ю., Тоцький П. М.</i> Жінка на троні: критична візія англійської протестантської політичної думки	143
<i>Івченко О. С.</i> Теорія конституційного роялізму в політичному вченні Генрі Ферна	155
Abstracts	162

Інформація про авторів

Голубович Інна Володимирівна, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії ОНУ імені І. І. Мечникова. Випускниця історичного факультету ОДУ імені І. І. Мечникова 1989 р., писала під керівництвом І. В. Немченко курсову роботу.

Довгополова Оксана Андріївна, доктор філософських наук, професор кафедри філософії ОНУ імені І. І. Мечникова, кураторка платформи культури пам'яті Минуле/Майбутнє/Мистецтво. Випускниця кафедри історії стародавнього світу та середніх віків історичного факультету ОДУ імені І. І. Мечникова 1986 р., писала під керівництвом І. В. Немченко курсові та дипломну роботу.

Ярош Олег Анатолійович, кандидат філософських наук, старший науковий співробітник, завідувач сектору історії східної філософії Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України. Випускник кафедри історії стародавнього світу та середніх віків історичного факультету ОДУ імені І. І. Мечникова 1993 р., писав під керівництвом І. В. Немченко курсові та дипломну роботу.

Ізбаш-Гоцкан Тетяна Олександрівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова, науковий співробітник Центру антикознавства та медієвістики ОНУ імені І. І. Мечникова. Випускниця кафедри історії стародавнього світу та середніх віків історичного факультету ОДУ імені І. І. Мечникова 1986 р.

Луговий Олег Михайлович, кандидат історичних наук, доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова, науковий співробітник Центру антикознавства та медієвістики ОНУ імені І. І. Мечникова. Випускник кафедри історії стародавнього світу та середніх віків ОНУ імені І. І. Мечникова 2004 р., в 2009 р. захистив дисертацію під керівництвом І. В. Немченко.

Кузьмін Євген, незалежний дослідник історії науки, фахівець із східноєвропейської географії Яд Вашем (Єрусалим, Ізраїль). Народився в Одесі, Україна. Випускник кафедри історії стародавнього світу та середніх віків історичного факультету ОДУ імені І. І. Мечникова 1997 р.

Налівайко Андрій Олександрович, випускник кафедри історії стародавнього світу та середніх віків ОНУ імені І. І. Мечникова 2009 р., аспірант І. В. Немченко в 2017–2021 рр.

Чепіженко Вадим Віталійович, кандидат історичних наук, доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова, керівник Центру антикознавства та медієвістики ОНУ імені І. І. Мечникова. Випускник кафедри історії стародавнього світу та середніх віків ОНУ імені І. І. Мечникова 2015 р., під керівництвом І. В. Немченко писав курсові та дипломні роботи та захистив дисертаційне дослідження у 2021 р.

Лобачова Тетяна Олександрівна, випускниця кафедри всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова 2020 р., аспірантка І. В. Немченко в 2021–2022 рр.

Стасюк Ольга Володимирівна, здобувачка 2-ого року PhD програми із Пізньоантичних, середньовічних та ранньомодерних студій в Центральноєвропейському університеті: Відень (Central European University)

Прохорова Алла Юрїївна, випускниця (2005 р.), пошукачка та старша лаборантка кафедри історії стародавнього світу та середніх віків ОНУ імені І. І. Мечникова у 2011–2014 рр.

Тоцький Павло Микитович, випускник французького відділення факультету романо-германської філології та кафедри нової та новітньої історії історичного факультету ОДУ імені І. І. Мечникова 1980 р., старший викладач та доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Одеського національного університету імені І. І. Мечникова у 1995–2017 рр.

Івченко Ольга Степанівна, кандидат історичних наук, випускниця кафедри історії стародавнього світу та середніх віків історичного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова 2011 р., аспірантка І. В. Немченко в 2011–2015 рр., захистила під її керівництвом дисертацію в 2021 р.

Наукове видання

LIBRA

**ЗБІРКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ
ЦЕНТРУ АНТИКОЗНАВСТВА ТА
МЕДІЄВІСТИКИ**

Випуск VI

В авторській редакції

Підп. до друку 10.11.2022. Формат 60x84/16.

Ум.-друк. арк. 8,11. Тираж 20 пр.

Зам. № 2510.

Видавець і виготовлювач

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Свідоцтво ДК № 4215 від 22.11.2011 р. Україна, 65082, м. Одеса,
вул. Єлісаветинська, 12

Тел.: (048) 723 28 39. E-mail: druk@onu.edu.ua